

Olimpizm i zasada *fair play* szansą wychowania w tolerancji

Wprowadzenie

Pojęcie tolerancji jest rozumiane np. w naukach społecznych, jako liberalny stosunek człowieka do zachowań i zapatrywań innych osób. Tolerancja wyraża się wyrozumiałością dla takich postaw człowieka lub grupy, które nie mają społecznej akceptacji albo mają tylko częściową. Jednocześnie tolerancja, to także zdolność do rezygnacji z przymusu jako środka wpływania na postawy innych ludzi, zwłaszcza kojarzona bywa z władzą, tak np. M. Ossowska (1985, s.183) uznaje, iż jest to „niewywieranie przymusu przez państwo na swych obywateli”. Najczęściej spotykamy się z pojęciem tolerancji w obszarze intelektualnym, moralnym, religijnym, politycznym. Tolerancja może być również pojmowana jako prawo przyznawane drugiemu człowiekowi do decydowania o sobie albo też jako wyraz szacunku dla niezależności adwersarza. Jednak nade wszystko tolerancja to – zdaniem M. Łobockiego (2002, s.95): „... uznawanie praw innych ludzi do wyrażania własnych poglądów i używania odmiennych od naszych sposobów postępowania, o ile nie sprzeniewierają się dobru wspólnemu i godności osobistej jednostki, a także nie pozostają w sprzeczności z żadną z pozostałych wartości fundamentalnych”. Tolerancja jest przedmiotem badań licznych nauk, od filozofii poprzez socjologię, prawo do pedagogiki włącznie.

W pedagogice jest ona traktowana jako wartość, dlatego jest uwzględniana w wychowaniu moralnym. Jest także zasadą, jedną z naczelných idei propagowanych w pedagogice. Tolerancja – zdaniem S. Nalaskowskiego (1991) – jest podstawową zasadą umożliwiającą realizację idei humanizmu i podmiotowości w wychowaniu. Współcześnie tolerancja stanowi bardzo ważny element w edukacji szkolnej i w życiu społecznym. Słowo to odmienia się na różne sposoby, jednak na potrzeby edukacyjne mamy do czynienia z: „wychowaniem do tolerancji”, „wychowaniem w duchu tolerancji”, „wychowaniem do tolerancji przez tolerancję”. „Szkoła – podkreśla A.J. Siegień-Matyjewicz (2007, s. 699) – powinna wychowywać dzieci w duchu tolerancji dla poglądów, przekonań, wierzeń i zachowań innych ludzi oraz wychowywać do tolerancji, czyli osiągnięcia takich dyspozycji do akceptacji cudzych poglądów, które umożliwiają realizację demokratycznego ładu w społeczeństwie”.

Wychowanie do tolerancji i przez tolerancję nabiera dziś znaczenia szczególnego. Wynika to z racji demokratyzacji i humanizacji naszego życia, zaś z drugiej strony z powodu integracji europejskiej i globalizacji. Wszystkie te zjawiska stanowią znamię dzisiejszej cywilizacji.

Wychowawcze aspekty sportu współczesnego

Z tolerancją albo z jej brakiem mamy do czynienia zwłaszcza wtedy, gdy dane zjawisko oceniane jest przez wiele osób, gdy jest ono w centrum zainteresowania dużych zbiorowości, którym przyświecają cele diametralnie różne. Tak np. może się dzieć w trakcie widowiska sportowego, a przede wszystkim rozgrywek drużynowych. Typowym przykładem są mecze piłki nożnej. Oto naprzeciwko siebie stają dwie drużyny, każda z nich chce wygrać, każda z nich ma swoich zwolenników. W takiej sytuacji dochodzi do sprzeczności interesów, bowiem wygrać może tylko jedna drużyna. I tu właśnie przejawia się tolerancja, to taka sytuacja rodzi tolerancyjne rozwiązanie: „niech wygra lepsza”. To jednak nie zawsze jest do przyjęcia przez zwolenników drużyny przeciwnej, jej trudno jest pogodzić się z faktem, że to nie ich drużyna jest najlepsza. Dlatego istnieje wielka potrzeba przygotowania widza-kibica do racjonalnego odbioru widowiska sportowego. Widowiska jako wydarzenia sportowego i kulturalnego, a nie tylko jako rywalizacji dwóch drużyn.

Właśnie w sporcie są naturalne sytuacje do przejawów nietolerancji, ale także i nade wszystko w nim istnieją szanse na wychowanie w tolerancji, przez tolerancję i do tolerancji.

Sport współczesny jest traktowany jako obszerny zbiór dziedzin i dyscyplin uprawianych w różnych formach aktywności fizycznej. Jest on zwykle pojmowany jako zobiektywizowana i utrwalona forma realizacji biologicznych i psychospołecznych potrzeb człowieka. Owe potrzeby obejmują przede wszystkim: aktywność fizyczną, współzawodnictwo, walkę, chęć doskonalenia się. Sport współczesny choć jednolity, to jednak różnicuje się przez: a) strukturę społeczną uprawiających go ludzi, b) sposoby jego uprawiania, c) formy oddziaływania na publiczność, d) organizacje uczestników, e) swoiste właściwości poszczególnych rodzajów dyscyplin sportowych.

Z powyższego wynika, iż sport z jego konstytutywnymi cechami może być zarówno źródłem wartości wychowawczych jak też środkiem w procesie wychowania. Zjawisko wychowania przez sport polega na wprowadzaniu człowieka, zwłaszcza młodego, w świat wartości, wzorów i norm kultury sportu.

„**Sport** jest procesem obejmującym organizowanie aktywności fizycznej człowieka, zarówno spontanicznej, jak też zinstytucjonalizowanej, indywidualnej i zespołowej, której celem jest zaspokojenie fizjologicznej potrzeby ruchu, zabawy, a także sprawdzania się, poznania możliwości własnego organizmu, porównanie osiągnięć własnych z innymi

przy zachowaniu określonych norm i przepisów ustanowionych na potrzeby współzawodnictwa w sportowych zmaganiach, dążenia do sukcesu sportowego, finansowego, patriotycznego. Służy doskonaleniu własnych cech fizycznych i umysłowych, zachowania zdrowia oraz rozwoju cech osobowości takich jak wytrwałość, silna wola, zdecydowanie, poczucie solidarności i koleżeństwo” (J. Nowocień, 2006, s. 920-921). Tak pojmowany sport nie tylko wskazuje jego podstawowe cechy: a) aktywność fizyczną, b) dążenie do najwyższego efektu, c) normy i przepisy, d) nieproduktywność, e) widowiskowość, ale też jednoznacznie eliminuje wszystko to, co jest przypadkowe, dodatkowe lub oboczne. To pozwala wyodrębnić sport z wszelkich innych zjawisk, niekiedy podobnych. Sport stanowi względnie autonomiczną część kultury, nadbudowaną na zbiorze lub systemie faktycznych wydarzeń sportowych. „Sport – podkreśla J. Lipiec (1999, s. 49) – stanowi typ publicznej rozrywki w dwóch głównych wariantach, jako zabawa sportowców poprzez bezpośrednie uczestnictwo w grze jako widowisko, przynoszące satysfakcję obserwatorom z przyglądania się (kibicowania) igrzyskom”. Sport współczesny jest związany nierozdzielnie z rozwojem cywilizacji i ogólnym rozwojem kultury. Stał się on integralnym składnikiem potrzeb ludzkich i czynnikiem rozwoju człowieka XXI wieku. Nie posiada on znamion przymusu ani też innych motywów poza chęcią rywalizacji. Przypisywany mu definicyjnie składnik nieproduktywności wskazuje na fakt, iż sport nie wytwarza wartości materialnych. Jednak pod koniec XX wieku składnik ów uległ wyraźnym przeobrażeniom. Choć sam sport nie dotyczył produkcji wprost, to jednak coraz mocniej się z nią wiązał. Coraz więcej ludzi czerpało korzyści materialne czy finansowe z produkcji na rzecz sportu.

Sport XXI wieku nie jedno ma oblicze. Mamy dziś do czynienia nie tylko z konfrontacją najlepszych sportowców-zawodników, ale jesteśmy również świadkami coraz ostrzejszej konfrontacji systemów szkoleniowych, metod treningowych i doskonalenia trenerów, a nawet widzimy wyścig w medycynie, farmakologii na rzecz sportu, na rzecz doprowadzenia do najwyższego wyniku – rekordu sportowego. To jest ten cel najwyższy, typowy dla sportu wyczynowego, wysoko kwalifikowanego. To ten sport zajmuje najwyższe miejsce w piramidzie symbolizującej aktywność sportową. Sport rozwinął się jako samodzielny system społeczny, traktowany instrumentalnie może odgrywać służebną rolę jako środek w procesie wychowania. Wymierność i porównywalność efektów sportowych zarówno w skali indywidualnej jak i zespołowej, stanowi podstawową cechę sportu o uniwersalnym charakterze. Oznacza to, że cecha ta obejmuje wszystkie obszary sportu, dotyczy sportu wyczynowego, w tym olimpijskiego, sportu szkolnego, sportu dla wszystkich, sportu kobiet, sportu ludzi niepełnosprawnych.

Sport jest w stanie wyzwolić w człowieku ogromną energię, uczynić go zdolnym do pokonania własnych słabości i ułomności. Sport swą „otwartością” na życie społeczne może przyczyniać się do propagowania poprawnych wzorców osobowych, eliminować złe nawyki, niehigieniczny tryb życia, inspirować do pozytywnych działań. „Czysty sport zawierający w sobie szlachetność współzawodnictwa, a nie brutalnej rywalizacji, może swoimi wartościami oddziaływać pozytywnie nie tylko na rozwój i wychowanie młodego pokolenia, ale równie dobrze może stymulować stosunki między jednostkami ludzkimi, grupami społecznymi, a nawet narodami i państwami” (J. Nowocien, 2009, s. 13).

„Sport ma wspomagać – podkreśla K. Zuchora (2009, s.121) – osobowy potencjał człowieka, wydobywać jego wartości podmiotowe i określać w ostrym sporze z innymi ludźmi nienaruszalne granice wzajemnego szacunku”. Sport można, a nawet chyba należy postrzegać jako działalność zmierzającą do poszerzania somatycznych możliwości człowieka i jego wszechstronnego rozwoju. Jest więc sport kreatywną aktywnością fizyczną człowieka, współzawodnictwem i rywalizacją, w której obowiązują jasno określone i akceptowane normy i przepisy. Sport współczesny zawierający dążność do zwycięstwa, mistrzostwa, ma weń wpisana rywalizację. „Chodzi jednak o to – podaje S. Kowalczyk (2010, s. 52) – aby sportowa rywalizacja (można nazwać ją także walką) nie naruszała elementarnej postawy życzliwości wobec każdego człowieka”. Chodzi zatem o taki obraz sportu, w którym rywalizacja nie będzie obejmowała egoizmu, zaciętrzewienia, gnębienia drugiego człowieka, zwycięstwa za wszelką cenę (bez względu na koszty), poniżania czy wręcz naruszania godności współzawodnika lub kogokolwiek w środowisku sportowym. W sporcie obowiązują, przyjęte reguły zachowania się, choć jest w nich miejsce na rywalizację, to jednak nie taką, która mogłaby być skierowana przeciwko drugiemu człowiekowi. Jest to więc rywalizacja „z kimś, ale nie przeciwko komuś”. Zatem w sporcie nie powinno być miejsca dla nienawiści i agresji. „Sport – podaje S. Kowalczyk (2010, s. 53) – jest sektorem kultury, dlatego nie może być zakamuflowaną formą powrotu do biologiczno-brutalnej walki o przestrzeń życiową”. Dlatego sport nie może być fizyczną agresją, ponieważ jest zabawą, grą, teatrem, samorealizacją człowieka, rzec można – wytworem kulturowym.

Sport jako element kultury od dawna traktowany był jako środek wychowania młodego człowieka. Już na początku XX wieku uwagę na jego wychowawcze wartości zwrócił twórca nowożytnych igrzysk olimpijskich – P. de Coubertin (1919). Jego zdaniem, sport miał odegrać istotną rolę w kształtowaniu płaszczyzny porozumiewania się między ludźmi, miał zrównywać wszystkich bez względu na rasę, wyznanie religijne oraz polityczną orientację. W wizji Coubertina najlepsi sportowcy mieli stanowić swoistą elitę moralną i kulturową. Owa elita stanowiłaby wzór dla młodzieży, a jednocześnie gwarancję realizacji

pedagogicznych ideałów sportu. Myślę, że właśnie wzór osobowy jest dla współczesnego sportu istotą jego wychowawczych właściwości. Należy przypomnieć w tym miejscu, że wzór osobowy może być pojmowany jako postać stanowiąca przedmiot ludzkich aspiracji, posiadająca akceptację społeczną. Jest to wzór akceptowany, w odróżnieniu od propagowanego, zwykle nieakceptowanego społecznie lub akceptowanego w bardzo niskim stopniu. Jest on wykorzystywany do urabiania ludzi w kierunku określonych propagandowo celów (M. Ossowska, 1973). Wzory mogą być przekazywane na drodze tradycji, a także przez ich propagowanie, podsuwanie uczestnikom procesów wychowawczych.

Historycznie rzecz traktując w każdej epoce państwa miały własne ideały i wzory wychowania. W gruncie rzeczy zjawisko wychowania sprowadzane było do organizacji sensownego życia w danej rzeczywistości. Dlatego to ideałom i wzorom osobowym przypisywano te cechy człowieka, których posiadanie jest niezbędne, aby sprostać wymaganiom cywilizacyjnym danego społeczeństwa. Dziś, w dobie europeizacji i globalizacji fundamentalne wartości w wychowaniu, stanowią przede wszystkim: wolność, godność, odpowiedzialność. Wolność wyraża się możliwościami wyboru. Człowiek wolny to otwarty na idee: **prawdy, dobra i piękna**. Przez wychowanie ku wolności człowiek-uczeń ukierunkowuje umysł, uczucia i wolę na aktywne poszukiwanie i zdobywanie wiedzy naukowej. Uwrażliwia psychikę na problemy moralne, pobudza do uczestnictwa w kulturze. Godność oznacza poziom postępowania jednostki w stosunkach międzyludzkich. Jej istota wyraża się prawami człowieka, jego podmiotowością i samodzielnością w rozwoju. Wychowanie do godności prowadzi do powstania cech pozwalających uznawać i szanować prawa drugiego człowieka. Często godność budowana jest na zagrożeniach praw człowieka.

Rezultatem wychowania współczesnego ukierunkowanego ku wartościom powinien być człowiek o wszechstronnie rozwiniętej sprawności fizycznej i psychicznej, rozumiejący i miłujący wolność, z wysokim poczuciem odpowiedzialności oraz szanujący godność ludzką, zarówno innych, jak i własną. W dążeniu do osiągnięcia powyższego rezultatu może być niezwykle przydatny sport jako środek wychowania oraz zasada fair play jako źródło wartości.

Wartość sportu można traktować jako cel, wówczas jego uprawianie staje się chęcią realizowania wartości. Tym samym od realizacji wartości zależy osiągnięcie celu. Aby osiągnąć cel musi zaistnieć motyw, a ten wynika z potrzeby. Tym samym wartość uznana jest jako część świata związana z potrzebami człowieka. Tak pojmowany sport odgrywa istotną rolę w życiu społeczeństw. Stanowi on ważny czynnik rozwoju, wychowania, jakości życia.

W istotnym stopniu sport wzmacnia tożsamość jednostki i społeczeństwa, służy także zbliżeniu ludzi, grup społecznych i narodów.

Sport jako zjawisko społeczne i kulturowe podlega ogólnym prawom i zasadom, które kierują rozwojem rzeczywistości społecznej. O rozwoju ludzkiej rzeczywistości decydują w szczególności: poziom ekonomiczny, społeczny (cywilizacyjny), ideologia, filozofia, doktryny społeczne oraz tworzone i akceptowane normy społeczne, systemy etyczne, a także przyjęte i uznawane w społeczeństwie systemy wartości. Sport daje się traktować jako kultura ciała oparta, z jednej strony, na rycerskości (fair play), a z drugiej strony, na kulcie cielesnej piękności i wdzięku.

Olimpizm źródłem wartości w wychowaniu do tolerancji

Sport – zwłaszcza ten wyczynowy – uczy odwagi i jeśli trzeba – ryzyka, daje radość przeżycia przygody i panowania nad ciałem, radość tworzenia, jest ciągłym dążeniem do doskonałości i przekraczania już osiągniętych wyników, wymaga współdziałania i pokojowej rywalizacji. Potrzeba sportu, jego przydatność ludziom stały się inspiracją do manifestowania współzawodnictwa sportowego w wymiarze międzynarodowym, ogólnoświatowym. Taka manifestacja realizuje się najbardziej wymownie w ruchu olimpijskim i igrzyskach olimpijskich. „Ruch olimpijski oznacza skoordynowane, zorganizowane, uniwersalne i stałe działania realizowane pod najwyższym kierownictwem MKOl, wszystkich osób fizycznych i prawnych zainspirowanych wartościami olimpizmu. Rozciąga swoje działania na pięć kontynentów. Osiąga swój najwyższy cel gromadząc sportowców całego świata na największym festiwalu sportu, na Igrzyskach Olimpijskich. Jego symbolem jest pięć splecionych ze sobą kół.” (Karta Olimpijska 2007, s. 11). Z powyższych stwierdzeń wynika nade wszystko solidarność międzynarodowa. Pięć splecionych kół w różnych kolorach wyraża integrację pięciu kontynentów i kolory ras. Symbol ów wskazuje, iż ruch olimpijski jest pełen tolerancji dla inności i odmienności. Najważniejszy jest udział we współzawodnictwie w myśl ustawowych przepisów i reguł gry, wspólnych, takich samych dla wszystkich uczestników. We współzawodnictwie uczestniczą sportowcy a nie kraje. Wynika to wprost z definicji: „Igrzyska Olimpijskie to współzawodnictwo pomiędzy sportowcami w zawodach indywidualnych i drużynowych, a nie między krajami. Gromadzą one sportowców wybranych na tę okoliczność przez swoje Narodowe Komitety Olimpijskie, których zgłoszenia zostały zaakceptowane przez MKOl. Startują oni pod technicznym nadzorem zainteresowanych Międzynarodowych Federacji” (Karta Olimpijska 2007, s. 19). Odtwarzanie pełnego ceremoniału igrzysk starożytnych oraz stworzenie regulaminu igrzysk nowożytnych było nie tylko szlachetnym gestem i głębokim

pokłonem ówczesnego społeczeństwa wobec kultury antycznej, ale miało także na celu, a może nawet przede wszystkim, kształtowanie pozytywnych opinii szerokich kręgów społecznych o sporcie. Zainteresowanie igrzyskami olimpijskimi ciągle wzrasta i utrwała się w kulturze i obyczajowości społeczeństw XX i XXI wieku. „Igrzyska olimpijskie – podkreśla W. Reczek (1986, s. 20) – obok swej treści sportowej, zawierają też potężny ładunek pozytywnych ogólnoludzkich uczuć, budzą przyjaźń i wzajemny szacunek krajów i ludzi różnych ras, służą wielkiej sprawie pokojowego współżycia narodów. Te ich wartości moralne sprawiają, iż stały się tak popularne i bliskie wszystkim ludziom, bez względu na dzielące ich różnice”. Wszystkie zjawiska związane z organizacją i przebiegiem igrzysk olimpijskich zwykło się nazywać ruchem olimpijskim. Jego filarem jest MKOl, wspierany przez komitety narodowe, które rozwijają i upowszechniają ideę olimpijską w swoich krajach i na całym świecie.

Celem ruchu olimpijskiego jest: krzewienie rozwoju wartości fizycznych i moralnych, które są podstawą sportu; wychowanie młodzieży przez sport w duchu lepszego wzajemnego zrozumienia i przyjaźni, przyczyniającej się w ten sposób do budowy lepszego i pokojowego świata; upowszechnianie zasad olimpijskich, pobudzając tym samym dobrą wolę w stosunkach międzynarodowych; zaproszenie sportowców całego świata do udziału w wielkim organizowanym co 4 lata festiwalu sportu, jakim są igrzyska olimpijskie; wychowanie młodzieży przez sport w duchu olimpijskim, który wymaga wzajemnego zrozumienia, ducha przyjaźni, solidarności i zachowań fair play.

Ruch olimpijski jest otwarty dla wszystkich ludzi, którym bliskie jest wychowanie przez sport. Ruch ten posiada swoją nadbudowę, filozofię, którą określa się mianem olimpizmu. Istotą olimpizmu jest propagowanie przyjaźni młodzieży całego świata, przyjaźń owa uwarunkowana jest rozwojem społecznym i pokojem.

Olimpizm – zdaniem Coubertina – miał być wykorzystywany instrumentalnie jako praktyczna szkoła moralnego, intelektualnego i fizycznego doskonalenia jednostki, a przez nią kosmopolitycznego społeczeństwa przy poszanowaniu poszczególnych narodów, uznawaniu ich kulturowych odrębności. Olimpizm jako orientacja humanistyczna jest szansą nowego ładu i porządku w świecie. Olimpizm można uznać jako koncepcję pedagogiczną. Obejmuje ona wychowawcze wartości sportu, jest źródłem wartości, obejmuje kulturę i prawa rozwoju społecznego oraz tradycje sportowe i sposoby życia.

Dzisiejszy olimpizm można traktować jako dobrze określony zbiór prawd, postulatów, wskazań i zaleceń, których inspiracji nie należy szukać wyłącznie w tradycji greckiej, choć jest ona dominująca i hegemonicznie działa, tak pośrednio, jak i bezpośrednio, na ukształtowanie się idei olimpijskiej (B. Biliński, 1989/90).

Olimpizm jako idea jest wyznacznikiem dróg rozwoju ruchu olimpijskiego. Oznacza to, iż jego funkcjonowanie nie ogranicza się do igrzysk olimpijskich odbywanych raz na cztery lata. Olimpizm wytycza kierunki rozwoju sportu – zdaniem W. Lipońskiego (2000, s. 16) – określa „... filozoficzne i pedagogiczne normy postępowania ..., postępowanie fair play wobec partnerów w sporcie i w życiu, skuteczne opanowanie własnej woli i uczuć (np. w momencie porażki lub zwycięstwa), skromność w zachowaniu, dążenie do wyższej estetyki ciała lub ruchu itd.”

Fundamentalne zasady olimpizmu zapisane w Karcie Olimpijskiej (2010)* stanowią:

1. „Olimpizm jest filozofią życia, chwalcącą i łączącą w zrównoważoną całość jakość ciała, woli i umysłu. Łącząc sport z kulturą i edukacją, olimpizm dąży do stworzenia sposobu życia opartego na radości z wysiłku, wychowawczych wartości dobrego przykładu i poszanowaniu uniwersalnych podstawowych zasad etycznych.
3. Celem olimpizmu jest aby sport służył humanistycznemu rozwojowi człowieka z wizją propagowania miłującego pokój społeczeństwa i poszanowania ludzkiej godności.
4. Uprawianie sportu jest prawem człowieka. Każdy musi mieć możliwość uprawiania sportu bez jakichkolwiek dyskryminacji a w duchu olimpijskim, co wymaga wzajemnego zrozumienia w duchu przyjaźni, solidarności i fair play ...”
5. Każda forma dyskryminacji w stosunku do kraju lub osoby ze względu na rasę, wyznanie religijne, poglądy polityczne, płeć lub jakiegokolwiek względu, jest niemożliwa do pogodzenia z przynależnością do Ruchu Olimpijskiego” (Karta Olimpijska 2007, s. 11).

„Idea olimpizmu – zdaniem H. Sekuły-Kwaśniewicz (1994, s. 68) – podobnie jak wiele wytworów symbolicznych, nie odnosi się do rzeczywistości takiej jaka ona jest, lecz do rzeczywistości postulowanej. Są przeto wizjami stanów idealnych – czy mówiąc inaczej – wyobrażeniami o stanach pożądanym”. Zatem ich geneza ma charakter społeczny i społeczną legitymizację.

W istocie rzeczy olimpizm jest uogólnieniem doświadczeń określonych społeczeństw oraz zbiorowego doświadczenia ogółu ludzkości. Choć olimpizm ma swe korzenie w kulturze europejskiej, to dziś jego wpływy nie ograniczają się wyłącznie do tego kontynentu.

* Karta Olimpijska (OC) jest zbiorem fundamentalnych zasad olimpizmu i przepisów wykonywanych do tych artykułów przyjętych przez Międzynarodowy Komitet Olimpijski (MKOl). Reguluje organizację, działania i funkcjonowanie Ruchu Olimpijskiego oraz ustanawia warunki ceremoniału Igrzysk Olimpijskich. Karta Olimpijska ustanawia i przywołuje fundamentalne zasady oraz zasadnicze wartości, jest swoistą konstytucją Ruchu Olimpijskiego. Pełni także funkcje statutu Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego. Aktualna Karta obowiązuje od 11 lutego 2010 r. po zmianach w tej z lipca 2007 r.

Olimpizm i ruch olimpijski jest współcześnie najstarszą i najbardziej masową, powszechną ideologią. Jego struktury trwają nieprzerwanie od ponad 100 lat, od chwili powołania w 1894 r. Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego. Tym samym nie ogranicza się on wyłącznie do sportu, obejmuje bowiem wszystkie dziedziny życia społecznego. Wartości olimpizmu obejmujące: wolność, równość, tolerancję, solidarność i inne odnoszą się do wszystkich wymiarów egzystencji ludzkiej i wszelkich relacji międzyludzkich. Fakt ów dowodzi uniwersalnego charakteru wartości olimpizmu. Idee olimpizmu dadzą się rozpatrywać na różnych poziomach jego funkcjonowania w rzeczywistości społecznej. Ich najwyższy poziom, to ponadpaństwowy i ponadnarodowy. Wówczas postrzegany jest w postaci ogólnych norm, często normatywnych, oczekiwanych, do których może zmierzać jednostka, zbiorowość ludzka, społeczeństwa. Olimpizm może być również pojmowany na poziomie niższym: jednostkowym, lokalnym, państwowym i narodowym. Bywa wówczas formowany jako system wartości, może być również przedstawiony w postaci programów edukacyjnych. Właśnie w takim wymiarze jest traktowany w niniejszym opracowaniu.

W treści opracowania zawarte są opinie gimnazjalistów – uczniów w wieku 14-16 lat na temat olimpizmu.

Edukacja olimpijska szansą na wychowanie w tolerancji

Edukacja olimpijska jest koncepcją pedagogiczną polegającą na przemianianiu osobowości człowieka w procesie dydaktyczno-wychowawczym z wykorzystaniem olimpizmu – jako źródła wartości i sportu – jako środka realizacji (J. Nowocień, 2010). „Celem edukacji olimpijskiej jest – podaje J. Lipiec (2010, s. 19) – wychowanie – obok sportowców startujących w igrzyskach – tysięcy i milionów olimpijczyków intencjonalnych, wyposażonych w autentyczne wartości olimpijskie, podstawy i gotowość do realizacji olimpijskich celów w wielu innych obszarach – zarówno na skromniejszych imprezach, jak i przede wszystkim w życiu pozasportowym”.

W fenomenie nowożytnego ruchu olimpijskiego i upowszechnianym duchu olimpizmu zawarte jest wychowanie olimpijskie. Jest ono pojmowane jako „szczególne sportowe wychowanie ... ukierunkowane przede wszystkim na: sprawiedliwość, solidarność, tolerancję i pokojowość” – twierdzi O. Grupe (1997). Wychowanie olimpijskie ma globalny charakter międzynarodowy, dzieje się przede wszystkim w wymiarze moralnym, wykorzystuje fundamentalne wartości olimpizmu. Zatem „czy olimpizm uczy rzeczy dobrych, czy buduje szacunek, godność i przyjaźń między ludźmi, czy twierdzi, że ludzie są równi i powinni być sprawiedliwie oceniani? – stawia pytanie J. Lipiec (2010, s. 17) i jednocześnie odpowiada – jeśli odpowiemy twierdząco na to pytanie, to mamy otwartą drogę do aksjologicznej afirmacji

edukacji olimpijskiej. Skoro uczymy tego, co słuszne i dobre, to sam proces uczenia się staje się dobry i słuszny. Cel uświęca wtedy z góry środki doń prowadzące. Wychowanie w duchu tak niepodważalnych, pięknych i szlachetnych cnót samo też musi być adekwatnie wysoko wartościowe”.

Obecnie przybliżę opinie uczniów – gimnazjalistów (1350 osób) na temat igrzysk olimpijskich i olimpizmu. Badani uczniowie deklaratywnie w znacznej większości (66,4%) wykazują wysokie zainteresowanie igrzyskami olimpijskimi. Niewielkie zainteresowanie deklaruje 28,8%, zaś brak jakichkolwiek zainteresowania podało 4,8%. Uczniowie przypisują igrzyskom olimpijskim bardzo ważne znaczenie społeczne. Zdecydowana ich większość (72,6%) ocenia je wysoko podkreślając ich funkcje pokojowe i międzynarodowe współdziałanie. Dla 26,4% igrzyska olimpijskie nie zasługują na wysoką ocenę, choć twierdzą oni, że igrzyska są ważne społecznie. 1% gimnazjalistów uznaje, iż igrzyska nie są zupełnie w kręgu ich zainteresowań, dlatego nie będą ich oceniać.

Gimnazjaliści posiadają średni poziom wiadomości na temat olimpizmu i ruchu olimpijskiego – mają oni tego świadomość i nie akceptują tego stanu. Zdecydowana większość badanych (63,9%) wyraża nieodpartą chęć zdobywania i poszerzania wiedzy o ruchu olimpijskim i olimpizmie. 36,1% nie widzi potrzeby zdobywania wiedzy z powyższej problematyki.

Podstawowym i najbogatszym źródłem wiedzy o igrzyskach olimpijskich, olimpizmie i ruchu olimpijskim jest telewizja (76,8%), a następnie Internet (48,9%). Co czwarty (25,3%) uczeń wskazał jako źródło wiedzy szkołę. Myślę, że ta informacja jest ważna i do wykorzystania przez nauczycieli wszystkich etapów edukacyjnych. Oczywiście nie tylko nauczycieli wychowania fizycznego ale wszystkich innych przedmiotów nauczania. Jest to ważne, zwłaszcza w kontekście oczekiwań uczniów. 68,7% właśnie od szkoły oczekuje wiadomości o olimpizmie i ruchu olimpijskim. Tymczasem badania dowodzą, iż w dostarczaniu wiadomości i propagowaniu ruchu olimpijskiego najszerszy udział mają: telewizja, radio, Internet, prasa i książki o tematyce olimpijskiej i sportowej. W obliczu powszechności i dostępności mass mediów i Internetu fakt ów można uznać za pozytywny. Niepokoić natomiast mogą bardzo małe i niewiele znaczące wpływy na młodzież w zakresie olimpizmu lekcji i zajęć pozalekcyjnych.

Zasady ruchu olimpijskiego uszeregowane przez gimnazjalistów wg ważności zawiera tabela 1.

Tab. 1. Zasady ruchu olimpijskiego wg gimnazjalistów

Lp.	Wyszczególnienie	Odpowiedzi w %* dla n=1350		
		Dziewczynki	Chłopcy	Razem
1.	Współzawodnictwo sportowe	37,3	49,4	86,7
2.	Współpraca między narodami	41,2	24,6	65,8
3.	Pokój	36,2	27,0	63,4
4.	Równość szans udział dla wszystkich	37,6	23,2	60,8
5.	Zasada fair play	39,6	15,1	54,7
6.	Równość, sprawiedliwość i tolerancja	27,1	11,7	38,8
7.	Piękno sportu	19,8	8,1	27,9
8.	Humanistyczne wartości sportu	16,1	7,3	23,4

*Procenty nie sumują się do 100, bowiem respondenci mogli wskazać więcej niż jedną cechę.

Gimnazjaliści uważają, iż głównym powodem organizowania igrzysk olimpijskich jest współzawodnictwo sportowe (86,7%).

Znaczna grupa uczniów kojarzy igrzyska olimpijskie z współpracą międzynarodową (65,8%), pokojem w świecie (63,4%) oraz z równością szans dla wszystkich (60,8%). Ponad połowa badanych (54,7%) kojarzy igrzyska olimpijskie z zasadą fair play, jej upowszechnianiem. Szanse na równość, sprawiedliwość i tolerancję w igrzyskach olimpijskich wskazuje 38,8%. Blisko 1/3 (27,9%) wiąże igrzyska olimpijskie z pięknem sportu, zaś mniej niż ¼ (23,4%) dostrzega humanistyczne wartości sportu.

W ocenach igrzysk olimpijskich przez uczniów zaznaczyły się istotne różnice między normatywnymi a rzeczywistymi zasadami. Utrwała się teza, iż uczniowie wykazują zainteresowanie igrzyskami olimpijskimi głównie dla wyniku sportowego. W znacznym stopniu młodzież dostrzega związki igrzysk olimpijskich z pokojowym współistnieniem, przykładem współpracy międzynarodowej i równością szans dla wszystkich. Młodzież wydaje się nie dostrzegać związku między igrzyskami olimpijskimi a kształtowaniem humanistycznych postaw ludzi wobec sportu (8. miejsce w hierarchii) oraz z pięknem sportu (7. miejsce w hierarchii). Na 5. miejscu ważności zasad ruchu olimpijskiego znalazła się zasada fair play (39,6%), zaś na 6. równość, sprawiedliwość i tolerancja (27,1%). Odnosząc

uzyskane wyniki do badań wykonywanych tym samym narzędziem ponad 10 lat wcześniej (J. Nowocień, 2001) można twierdzić, iż dzisiejszy obraz jest korzystniejszy. Obecni gimnazjaliści w wyższym stopniu niż ich rówieśnicy sprzed 10. lat docenili „równość szans udziału dla wszystkich” (4. miejsce dziś, 8. 10 lat temu), „równość, sprawiedliwość i tolerancja” (6. miejsce dziś, 7. 10 lat temu). Obecni gimnazjaliści w znacznie wyższym stopniu od rówieśników sprzed 10. lat wyeksponowali współpracę międzynarodową i pokojowe współistnienie narodów wszystkich kontynentów (2. i 3. miejsce).

Ocena igrzysk olimpijskich i zasad ruchu olimpijskiego przez dzisiejszych gimnazjalistów przedstawia korzystniejszy obraz w obliczu rzeczywistych zasad ruchu olimpijskiego, niż ten nakreślony przez ich rówieśników sprzed 10. lat. Można założyć, bez większego ryzyka, iż jest to efektem upowszechniania w polskim systemie edukacyjnym wartości sportu, olimpizmu i zasady fair play. Zapewne przez fakt realizowania w Polsce od początku lat 90-tych XX wieku edukacji olimpijskiej* w różnych formach, zakresach i wymiarach wpływa korzystnie na przeobrażenia poglądów młodzieży na współczesny sport, olimpizm, igrzyska olimpijskie i ruch olimpijski. Tezę tę uwiarygodniają wyrażone przez uczniów oczekiwania na temat olimpizmu. Badania wykazują, iż szkoła współczesna nie zaspokaja w stopniu zadowalającym oczekiwań uczniów w tym zakresie. Chcą oni uczynić szkołę głównym źródłem wiedzy o olimpizmie, potrzebę taką wskazało ponad $\frac{3}{4}$ badanych (86,7%). Informacje, jakie uczniowie chcieliby uzyskać w swojej szkole prezentuje tabela 2.

Tab. 2. Oczekiwane przez uczniów informacje dotyczące olimpizmu*

Lp.	Wyszczególnienie	Odpowiedzi w %* dla n=1350		
		w pierwszej kolejności	w ostateczności	zupełnie mnie to nie interesuje
1.	O osiągnięciach polskich sportowców w igrzyskach olimpijskich	76,3	8,5	15,2

* Zobacz więcej na ten temat: 1. J. Nowocień (2001): Sport i olimpizm w systemie dydaktyczno-wychowawczym współczesnej szkoły, AWF Warszawa. 2. K. Zuchora (1993): Edukacja olimpijska w szkole. Najwyższa wartość. „Kultura Fizyczna”, 3-4. 3. K. Zuchora (1993): Edukacja olimpijska w szkole. Pełnia życia „Kultura Fizyczna”, 5-6. 4. K. Zuchora (2006): Edukacja olimpijska ku współczesnym wartościom. Fundacja Centrum Edukacji Olimpijskiej, wyd. Heliodor. 5. Z i R. Żukowscy (1992): Edukacja młodzieży elementem przygotowania do igrzysk (na przykładzie wybranych krajów) „Kultura Fizyczna”, 5-6.

2.	O celach i zadaniach ruchu olimpijskiego	67,9	19,8	12,3
3.	O ceremonii otwarcia i zamknięcia igrzysk oraz programie kulturalnym	63,7	26,9	9,4
4.	O symbolice olimpijskiej, tradycjach i rytuałach; (przysiędze olimpijskiej, hymnie olimpijskim)	58,6	27,1	14,3
5.	O ludziach, którzy wnieśli istotny wkład w tworzenie i rozwój ruchu olimpijskiego	56,9	28,0	15,1
6.	O faktach wysoce moralnego zachowania się zawodników podczas igrzysk olimpijskich	54,6	36,5	8,9
7.	O historii ruchu olimpijskiego	40,2	48,6	11,3
8.	O tragicznych wydarzeniach i innych incydentach, które zaistniały w trakcie igrzysk olimpijskich lub ich przygotowania	17,4	45,9	36,7

*Przedstawione wartości procentowe wyliczone są w odniesieniu do jednego zespołu informacji. Uczeń miał do dyspozycji 100% na daną informację, które dzielił wg kategorii: w pierwszej kolejności, w ostateczności, zupełnie mnie to nie interesuje. Procenty sumują się w układzie poziomym.

Uczniów w najwyższym stopniu w pierwszej kolejności interesują osiągnięcia polskich sportowców w igrzyskach olimpijskich (76,3%), następnie cele i zadania ruchu olimpijskiego, jego zasad (67,9%), ceremoniał otwarcia i zamknięcia igrzysk wraz z programem kulturalnym (63,7%), olimpijska symbolika – tradycje i rytuały (58,6%). Wszystkie zjawiska wymienione w pierwszej kolejności i uszeregowane przez uczniów na pierwszych czterech miejscach są zgodne z kolejnością ustanowioną przez ich rówieśników sprzed 10. lat. Z tą uwagą, że wszystkie wartości są wyższe, niż były 10 lat temu, wówczas przedział procentowy cech wyszczególnionych w punktach od 1 do 4

wynosiła od 68,1% do 52,6%. Dziś stanowi on od 76,3% do 58,6%. Oznacza to, że zwiększyła się grupa uczestników z pożądanymi oczekiwaniami na informacje o olimpiźmie i ruchu olimpijskim. Oznacza również to, że zmniejszyła się liczba uczniów, których zupełnie nie interesuje olimpiźmie i ruch olimpijski. Mniejszy jest również procent gimnazjalistów, którzy godzą się w ostateczności na przyjmowanie informacji o problematyce olimpijskiej.

Drugą połowę szeregu rangowego oczekiwanych przez uczniów informacji dotyczących olimpiźmie, tj. miejsca od 5. do 8. otwierają wiadomości o ludziach, którzy wnieśli istotny wkład w tworzenie i rozwój ruchu olimpijskiego (56,9%), następnie o faktach wysoce moralnego zachowania się zawodników podczas igrzysk olimpijskich (54,6%), o historii ruchu olimpijskiego (40,2%) oraz incydentach, tragicznych wydarzeniach i skandalach, do których doszło w trakcie przygotowywania igrzysk olimpijskich bądź w czasie ich trwania (17,4%).

Porównanie uzyskanych wyników badań z tymi sprzed 10. lat wyzwała pewien optymizm pedagogiczny. Cieszy głównie fakt przemieniania się na korzyść obrazu oczekiwań uczniów w zakresie wiadomości o olimpiźmie. Otóż 10 lat temu dla młodzieży ważne były wiadomości o skandalach, incydentach i tragicznych wydarzeniach towarzyszące igrzyskom olimpijskim. Wówczas te informacje przedstawione były na 5. miejscu. 52,3% młodzieży chciałoby w pierwszej kolejności o nich się dowiadywać, 32,2% w ostateczności, zaś 17,1% nie wykazało żadnego zainteresowania nimi.

Współcześni uczniowie wyrażający chęć poznania w pierwszej kolejności wiadomości o tragicznych wydarzeniach, skandalach i incydentach towarzyszących igrzyskom olimpijskim stanowią 17,4%. Zupełnie nie interesuje ten rodzaj wiadomości 36,7%, zaś dla 45,9% są to wiadomości nieoczekiwane, jednak zakładając, iż będą one im przekazywane, wówczas w ostateczności godzą się na ich przyjęcie.

Historia ruchu olimpijskiego uzyskała w szeregu rangowym stworzonym przez uczniów siódme miejsce, przedostatnie. 40,2% chciałoby poznawać historię ruchu olimpijskiego w pierwszej kolejności, blisko połowa w ostateczności 48,6%, zaś 11,3% zupełnie nie interesuje ten rodzaj wiadomości.

Z przedstawionych wyżej danych jednoznacznie wynika najwyższe zainteresowanie gimnazjalistów polskimi olimpijczykami, ich osiągnięciami. Potwierdzają ten fakt również opinie wyrażające stosunek uczniów do olimpijczyków.

Dla 78,6% badanych olimpijczycy stanowią przykład godny naśladowania. Uczniowie ci wyrażają zachwyt olimpijczykami przejawiają też chęci gromadzenia wiadomości o nich. Jest więc w tym ogromna szansa na budowanie autorytetów w sporcie i w życiu społecznym, przenoszenie ich i upowszechnianie w edukacji dzieci i młodzieży. 11% nie uznaje, by

olimpijczycy byli dobrym przykładem, z którym należałoby się identyfikować. Dla 10% olimpijczycy są obojętni w sensie autorytetu lub wzoru wychowania. Fakt powyższy oraz to, że ponad połowa uczniów (54,65) oczekuje w pierwszej kolejności informacji o faktach wysoce moralnego zachowania się zawodników podczas igrzysk olimpijskich, dowodzi pozytywnego kojarzenia przez uczniów sportu z moralnością. 8,9% badanych to zagadnienie zupełnie nie interesuje, zaś 36,5% mogą przyjmować owe informacje w ostateczności. W tym obszarze również zaznaczyły się korzystniejsze zmiany obrazu w porównaniu z rówieśnikami sprzed 10. lat.

Młodzież wśród wartości olimpizmu wyróżnia te powinnościowe – równość i sprawiedliwość, najważniejszy jest udział, a nie zwycięstwo – oraz te rzeczywiste obowiązujące w praktyce igrzysk: współzawodnictwo sportowe, pokojowe współdziałanie międzynarodowe, tolerancja czyli równość szans udziału wszystkich bez względu na rasę, kolor skóry, wyznanie, religię itd.

Zaprezentowane w podrozdziale informacje mogą być źródłem wiedzy dla nauczycieli organizujących edukację olimpijską. Zapewne ukazują one kierunek myślenia współczesnych gimnazjalistów o sporcie, jego obliczach, olimpizmie i ruchu olimpijskim. Informacje ukazują mocne i słabe strony wiedzy uczniów, ukazują jednocześnie luki, potrzeby i oczekiwania. Warto wykorzystać te informacje w procesie wychowania przez tolerancję i do tolerancji. Olimpizm i ruch olimpijski dostarczają żywe przykłady, wzory, autentyczne zachowania, które mogą i powinny być wykorzystywane w edukacji do osiągnięcia pożądanego celu społeczno-wychowawczego.

Wartości moralne a zasada fair play

Wartości odnoszą się do istoty życia ludzkiego, jego sensu. Dlatego są one dla człowieka bardzo istotne, obejmują jego stany poznawcze, emocjonalne, ale także sferę ocen i wyborów. Pojęcie wartości, choć bywa różnie interpretowane, jest jednak zawsze związane z pewną normą, stanowi rodzaj kryterium, które wyznacza sposób postępowania człowieka w wyniku aprobowania określonych działań, ale także przez nieaprobowanie innych działań, także ich odrzucenie.

Niezależnie od rozumienia wartości oraz ich klasyfikacji odgrywają one doniosłą rolę w wychowaniu moralnym. Nie ulega bowiem wątpliwości – przekonuje M. Łobocki (2002, s. 77) - „... iż wychowanie, które nie wprowadza dzieci w świat wartości, jest z reguły wychowaniem połowicznym i mało skutecznym, a nierzadko bezmyślnym (byle jakim) i społecznie szkodliwym”. Wychowanie bez wartości pozbawia wychowanków możliwości podejmowania decyzji ważnych życiowo i zgodnych z podstawowymi zasadami moralności,

a co najważniejsze nie daje im szans rozróżniania podstawowych kategorii moralnych – *dobra i zła*. „Wartości – zadaniem K. Denka (1998, s. 20) – występują w życiu ludzkim w postaci busoli, która wyznacza kierunek postępowania”. Brak owej busoli pozbawiałby wychowanków możliwości dokonywania trafnych wyborów, kierowałby ich na złą drogę. Nietrafne wybory, często naganne moralnie są szkodliwe zarówno w sferze indywidualnej jak i społecznej. Rola wartości jest nader ważna w wychowaniu moralnym w dwóch okolicznościach: 1) w obliczu zagrożeń wartości w życiu społecznym, 2) w społeczeństwie pluralistycznym. Współczesne społeczeństwo polskie doznaje właśnie takich stanów, a zatem nasze wychowanie szczególnie winno dążyć ku wartościom. Dlatego to wychowanie przez sport z wykorzystaniem zasady *fair play* jawi się jako skuteczna droga we właściwym kierunku. Droga ta jest także pewniejsza, bowiem zagrożony jest też współczesny sport z jego nierozłączną zasadą *fair play*.

W obronie pluralizmu w życiu społecznym oraz sportu przed dehumanizacją, brutalizacją i nadmierną komercjalizacją rolę niebagatelną i pozytywną może odegrać zasada *fair play*. Obejmuje ona sądy i opinie indywidualne i zbiorowe o tym, co jest godne pożądania lub odrzucenia, jest rezultatem wartościowania opartego na normach i regułach. Zasada *fair play* stanowi kryterium oceny i zachowań ludzi, odnosi się zarówno do jednostki, jak i całej grupy. Zjawisko *fair play* obejmuje całą gamę wartości społecznych korzystnych dla jednostki i społeczeństwa. Obejmuje podstawowe kategorie i cechy społeczne, tj.: prawa człowieka, obowiązek, moralność, odpowiedzialność, sprawiedliwość, lojalność, tolerancję. W pojęciu tym mieszczą się również właściwości osobowościowe jednostki, takie jak: uczciwość, szczerłość, przestrzeganie przepisów współzawodnictwa (gry), honorowe podejście do walki – szacunek dla przeciwnika. Wszystkie te połączone ze sobą elementy stanowią podstawę rozumienia i istotę zasady *fair play*. W takim rozumieniu może ona stanowić nieograniczone źródło wartości moralnych dla wychowania przez sport. Jest on wówczas traktowany jako środek realizacji celów wychowawczych i ideałów ustanowionych przez dane społeczeństwo. Regułą moralną w procesie wychowania przez sport jest zasada *fair play*, to ona dostarcza wzorów i przykładów godnych naśladowania. Reguły w sporcie tworzone w duchu *fair play* obejmują czystą, uczciwą walkę z zachowaniem równości szans, życzliwy stosunek wobec przeciwnika, unikanie wrogości. Umiejętność liczenia się z przegraną i liczenie się z wolą większości. W takim pojęciu zasada *fair play* bardzo ściśle wiąże sport ze społeczeństwem. W społeczeństwie demokratycznym z założenia każdy człowiek tegoż społeczeństwa może brać udział w życiu politycznym państwa tudzież wyodrębnionych wspólnot. Zachowując demokratyczną regułę równości szans każda mniejszość, prezentująca określone stanowiska czy koncepcje, może pozyskać zwolenników,

a w konsekwencji stać się większością. Podobnie w sporcie, dziś wygrywa dany zawodnik lub drużyna, jutro może być inaczej, będą przegranymi. Przekazywanie reguł, ich sensu i zasadności łatwiejsze jest w sporcie, niż na płaszczyźnie politycznej, a szczególnie w przypadku dzieci i młodzieży. W sporcie dzieci i młodzieży uczestniczą jednostki dobrowolnie i chcą przede wszystkim zaspokoić potrzebę zabawy i doznać przyjemności. Warunkiem przeżycia owych przyjemnych zdarzeń jest podporządkowanie się przepisom danej gry, dyscypliny sportowej. Złamanie przepisów ich omijanie skutkuje przerwaniem gry, a tym samym pozbawieniem przyjemności. Przyjęte i utrwalone w zachowaniach jednostki normy i przepisy przenoszą się zwykle na wszystkie inne płaszczyzny życia społecznego.

Przygotowanie wychowanka do życia społecznego jest zapewne zasadniczym celem społeczeństwa demokratycznego. Cel ten jest jednak bardzo szeroki - wymaga uściśleń, robią to w różnym wymiarze i na różnych poziomach teoretycy wychowania. Na potrzeby niniejszego opracowania przytoczę tylko jedną wartość, która wyraża się pełnym szacunkiem i gotowością człowieka do wspierania innych ludzi z zachowaniem bezinteresowności i tolerancji. Jest to wartość wyrażająca się zdolnościami myślenia kategoriami dobra drugiego człowieka, dobra społecznego. Wartość ta odkryta na nowo jest aktualnie upowszechniana przez wielu pedagogów (m.in.: J.M. Bocheński, 1992, S. Kowalczyk, 1990, M. Łobocki, 2001, Z. Matulka, 1992, J. Śliwak, 2001) jako nadrzędna w wychowaniu moralnym.

W polskiej pedagogice najmocniej upowszechniał i dawał najbardziej przekonujące przykłady altruizmu J. Koraczek. Uczynił on prawo dziecka do szacunku podstawowym przejawem zachowań altruistycznych nauczycieli w stosunku do wychowanków. Nadał mu rangę naczelnej zasady postępowania pedagogicznego. Naczelną zasadą współczesnego altruizmu: „... jest walka o dobro, szczęście i pomyślność ludzi środkami pokojowymi, a więc bez gwałtu i przemocy” (M. Łobocki, 2002). Altruizm obok bezinteresowności w trosce o dobro innych ludzi obejmuje postawy akceptacji, życzliwości, uprzejmości, wyrozumiałości, a także gotowość godzenia się z pewnymi stratami, np. przegraną we współzawodnictwie sportowym. Postawy z cechami altruizmu wyrażają się troską o dobro drugiego człowieka bez względu na jego pochodzenie społeczne, przynależność narodową i kulturową, rasę, wyznanie religijne. Są to wszystko cechy znane w sporcie i wpisane w uniwersalne zasady olimpizmu. To właśnie sport daje żywe przykłady demonstrowania i upowszechniania owych wartości moralnych.

Zasada *fair play* może być obfitym źródłem wartości moralnych, ponieważ odnosi się do sportu. Ten jest w większości konkretny i wymierny, łatwy do oceny. Łatwe też są oceny postaw sportowców wobec zasad i przepisów sportowego współzawodnictwa. Dziś mamy

możliwości badać postawy wobec *fair play*, oceniać je i wartościować. Postawy wobec *fair play* obejmują cztery komponenty wyrażające wartości moralne.

1. „Równość szans”, obejmuje głównie możliwość zapewnienia sportowcom jednakowych warunków zarówno udziału w zawodach, w walce sportowej, jak też w treningu – w przygotowaniu do zawodów. Równość szans wyraża się również równością wszystkich ludzi wobec siebie. Choć sport ma na celu wyłonienie tego najlepszego - mistrza, to ma też reguły, w których postępują wszyscy tak samo. Sportowcy różnicują się po stracie, w drodze do mety. Środkiem różnicującym bywa talent, pracowitość i systematyczność. Równość szans sprzyja wychowaniu w tolerancji i poszanowaniu odmienności i indywidualności człowieka.
2. „Odpowiedzialność” wyraża się zdolnością i gotowością jednostki do ponoszenia konsekwencji za własne postępowanie, w tym także w obliczu niepowodzeń i porażek. Ta wartość ma szczególne znaczenie w życiu społecznym. Sport daje możliwości jej osiągnięcia, choćby przez fakt, że sportowiec zwykle sam decyduje, kiedy i jak zaatakować. W konsekwencji to on odpowiada za efekt końcowy zmagania sportowych.
3. „Zdrowie” wyznacza granice między sukcesem a właściwościami organizmu. Zdrowie jest bardzo ważną kwestią w sporcie. Postawa wobec zdrowia jest troską jednostki zarówno o własne zdrowie, jak też o zdrowie partnera sportowego w szeroko rozumianej aktywności fizycznej.
4. „Przestrzeganie przepisów i reguł” jest świadomym aktem poddawania się jednostki obowiązującemu prawu. Przestrzeganie przepisów w sporcie jest podstawowym obowiązkiem ludzi uprawiających go, albowiem warunkuje to osiągnięcie rzetelnego sukcesu, a więc i satysfakcji z aktywności sportowej. Ta wartość ma szeroki wymiar społeczny i obywatelski. Ukształtowane w sporcie postawy wobec przepisów i praw zwykle są przenoszone poza sport, wprowadzane są do codziennego życia.

Młodzież o wartościach *fair play* w sporcie i w życiu

Badania młodzieży na temat jej stosunku do *fair play* obejmowały ich opinie oraz postawy. Za pomocą międzynarodowego narzędzia: Kwestionariusza pt. „Fair Play – Uczciwa czysta gra” określono postawy obejmujące omówione wyżej 4 komponenty. Pytania kwestionariusza dotyczyły sytuacji możliwych do zaistnienia w różnych dyscyplinach sportu. Wybierane przez uczniów odpowiedzi wyrażały ich stosunek do danej sytuacji. Uzyskane odpowiedzi były punktowane, a następnie oceniane wg stworzonej skali. Postawy uczniów wobec każdego z komponentów skategoryzowano na trzech poziomach: niski (0-15 pkt.), średni (16-25 pkt.), wysoki (26-30 pkt.).

Pierwszym składnikiem treściowym postawy wobec *fair play* jest „równość szans”. Składnik ów pojmowany jest głównie jako możliwość zapewnienia sportowcom jednakowych warunków udziału w zawodach, we współzawodnictwie sportowym, a także w przygotowaniu do zawodów – w treningu. Uczniowie w zdecydowanej większości mieszczą się na poziomie średnim. Można ich scharakteryzować jako ludzi sprawiających wrażenie elastycznych, zdolnych do walki o równość szans, jednak zwłaszcza wtedy, gdy będzie to wygodne dla nich. Uczniowie tacy są żądni zwycięstwa, a mimo to stać ich na walkę z pełną uczciwością.

Niski poziom postawy wyraża się brakiem zainteresowań uczniów warunkami, w jakich inni uprawiają sport. Dla takich uczniów najważniejsze są ich własne możliwości do uprawiania sportu. Postawa taka daje pozwolenie na nierówność szans w sporcie. Liczba takich postaw zmniejsza się w gimnazjach wraz z wiekiem uczniów, natomiast nie potwierdza się taka tendencja w szkołach ponadgimnazjalnych. Takich postaw jest procentowo najmniej.

Postawy prezentujące wysoki poziom obejmują krytyczny stosunek uczniów do niesprawiedliwości w sporcie i życiu społecznym. Przejawiają oni ciepłe uczucia w stosunku do słabszych i będących w mniejszości, prezentują zachowania wysoce tolerancyjne.

Odpowiedzialność jako komponent *fair play* wyraża się zdolnością i gotowością jednostki do ponoszenia konsekwencji za własne postępowanie, w tym także w obliczu niepowodzeń i porażek. Podobnie, jak w przypadku komponentu „równość szans”, najwięcej uczniów posiada postawy na poziomie średnim. Oznacza to, że uczniowie kierują się swoistą wygodą, są oni gotowi ponieść odpowiedzialność za swoje postępowanie, ale także bardzo chętnie zasłaniają się innymi – zwłaszcza w obliczu niepowodzeń i porażek.

Najmniej liczne w obrębie komponentu „odpowiedzialność” są postawy na poziomie wysokim. Postawa taka oznacza uczciwość i bezwarunkową gotowość ponoszenia odpowiedzialności za własne postępowanie. Osoby mające takie postawy nie wykorzystują innych, przejawiają godny stosunek do przeciwnika i sędziów. Osoby takie mogą być przykładem, wzorem dla innych.

Niekorzystne postawy, tj. o poziomie niskim prezentuje blisko połowa młodzieży. Postawa taka wyraża się chęcią uchylania się od odpowiedzialności. Uczniowie tacy w przypadku przegranej szukają winnych poza sobą, nie dopuszczają myśli, że to oni są winni.

Komponent „zdrowie” ma wysokie uznanie uczniów. To właśnie w obrębie tego komponentu jest najwięcej postaw na wysokim poziomie. Postawy mieszczące się na tym

poziomie obejmują nieustanne starania uczniów o uniknięcie kontuzji. Przywiązują oni do swojego zdrowia niezwykle wagę, od jego dobrego stanu uzależniają uprawianie sportu.

Najrzadziej prezentowane w komponencie „zdrowie” były postawy na poziomie niskim. Postawy takie posiadają uczniowie, którzy uprawiają sport z zagrożeniem zdrowia. Spowodowanie przez nich kontuzji wcale ich nie denerwuje, są nawet skłonni uznawać, iż kontuzje są wpisane w grę jako oczywisty element.

Postawy na poziomie średnim uplasowały się między wysokim i niskimi. Postawy na poziomie średnim zakładają, że prawidłowe uprawianie sportu nie ma negatywnego wpływu na zdrowie. Wyrażają się one tym, iż w sporcie najważniejszy jest wynik.

Przestrzeganie przepisów i reguł gry, to czwarty komponent. Przestrzeganie przepisów w sporcie jest podstawowym obowiązkiem, warunkuje osiągnięcie rzetelnego sukcesu, a także satysfakcji z uprawiania sportu. W tym przypadku najliczniej jest reprezentowany średni poziom postaw. Można je uznać za konformistyczne postępowanie – jednostka jest zdolna przestrzegać przepisów gry o ile inni też tak postępują. Uczniowie, mający takie postawy, przejawiają tendencje do agresywności w przypadku częstego prowokowania.

Postawy na poziomie wysokim uplasowały się na drugim miejscu. Wyrażają się one prawidłowym postępowaniem, uczniowie posiadający takie postawy są koleżeńscy i uprzejmi dla innych. Dla nich najważniejszą rzeczą jest to, aby sport przynosił zadowolenie. Tacy uczniowie nie są zdolni do posługiwania się wybiegami lub fortelami w walce sportowej.

Najbardziej niekorzystne postawy są te na niskim poziomie. Uczniowie posiadający je często przekraczają w postępowaniu dozwolone granice, są to jednostki egoistyczne, przebiegłe, często bezwzględne.

Uzupełnieniem badań postaw wobec *fair play* było poznanie opinii uczniów przez wyrażenie stosunku do *fair play* w sporcie i życiu społecznym, w formie swobodnej wypowiedzi nt. „Co oznacza dla mnie *fair play*?”.

Analizując wyniki badań postaw uczniów wobec *fair play* łatwo dochodzi się do wniosku, iż kojarzą oni to zjawisko, zarówno gimnazjaliści jak też licealiści, ze sportem. Postawy te zmieniają się wraz z dorastaniem uczniów i wydłużaniem się ich pobytu w szkole. Bez ryzyka przesady można twierdzić, iż licealiści mają postawy bardziej wyraziste i wielowymiarowe. Zdecydowana większość licealistów kojarzy zasadę *fair play* w pierwszej kolejności ze sportem. Jednak natychmiast zaznaczają, iż zasada ta powinna być przenoszona do życia codziennego, różnych jego przejawów, w tym także sytuacji trudnych, związanych z wyborami wariantów zachowania się lub konkurencji w ubieganiu się o te same dobra, np. poszukiwanie pracy. Bardzo trafnie zjawisko to opisała uczennica klasy II (B.J): „Zasada ta

kojarzy mi się przede wszystkim ze sportem. Jednak obowiązuje ona również w codziennym życiu. Ja rozumiem to zaś jako uczciwość wobec innych, nie oszukiwanie specjalnie, dążenie do zachowania odpowiedniej postawy. Np. jeśli kilka osób ubiega się o tę samą pracę, stanowisko, wszystkie te osoby powinny szanować swoich rywali, nie podkładać im „kłód pod nogi”, grać uczciwie. Powinny one wykazać się z jak najlepszej strony, pokazać swoje zdolności, udowodnić na co je stać, a nie oczerniać i krytykować swoich przeciwników. Musi wygrać najlepszy, ale w czystej walce. To zasada fair play”.

W podobnym duchu wypowiedziało się ponad 56% licealistów. Inne wypowiedzi w tym tonie podkreślają jednocześnie, iż sport powinien być przykładem równości i tolerancji. Jednak rzeczywistość – zdaniem uczniów – bywa przewrotna, często wytwarza sytuacje, które zaprzeczają głoszonym oficjalnie tezom. W wielu wypowiedziach podkreślają, iż sport choć ma zasadę *czystej gry*, nierzadko dopuszcza zachowania dalece odległe od tej zasady. Dotyczy to zwłaszcza dążności do zwycięstwa za wszelką cenę, wówczas nie liczą się koszty, dobre zasady, a nawet zdrowie zawodnika. Takie sytuacje wytwarza stosowanie dopingu farmakologicznego lub innych form w treningu sportowca szkodzących zawodnikom. Sport w tych sytuacjach jest żywym odbiciem praktyk życia codziennego. Kwestię tę przedstawiła uczennica III kl. (J.N): „Czysta gra powinna obowiązywać w każdej dziedzinie sportowej, jednak moim zdaniem pojęcie fair play w codziennym życiu nie jest dotrzymane. Wielokrotnie spotkałam się, bądź słyszałam od znajomych o nieczystej grze. Zawodnikom podaje się środki dopingujące, bądź przekupuje uczestników lub sędziów. Moim zdaniem każdy powinien grać fair play, ponieważ tylko prawdziwe zwycięstwo daje nam satysfakcję. Jednak wiele osób wciąż „goni” za pieniądzem i nie jest dla nich ważne czyste zwycięstwo. Zawodnicy powinni być prawidłowo szkoleni, by nie było potrzeby zażywania szkodliwych środków. Wiele osób jest nieuczciwych i potrafią zrobić wszystko, by osiągnąć cel. W ten sposób już młodych np. zawodników uczy się nieuczciwości i zachłanności. A zażywanie szkodliwych środków prowadzi do wielu chorób, a czasem nawet do śmierci. A przecież tak nie powinna wyglądać czysta gra. Trenerzy namawiający swoich zawodników powinni ponosić konsekwencje za to, co robią. Natomiast ich rodzice powinni interesować się tym, co i w jaki sposób robi ich dziecko, a dorośli zawodnicy powinni zdawać sobie sprawę ze złych skutków działania środków dopingujących. Nawet w zwykłych codziennych czynnościach powinniśmy nie oszukiwać, nie okłamywać innych. Ludzie nie powinni dawać się manipulować innym. Powinni mieć własny rozum i nie dawać się innym sprowokować”.

Zasada *fair play* – zdaniem licealistów – może być regulatorem stosunków między ludźmi. Może ona odgrywać pozytywną rolę w rozwoju osobowości i w integracji społecznej.

Dobre zachowania, wyróżniające się postępowania w sporcie i w życiu mogą lansować wzory i budować autorytety. Jeżeli jednak człowiek nie przestrzega zasady *czystej gry* albo celowo ją omija i łamie, to może to powodować jego wykluczenie zarówno ze środowiska sportowego, jak też ze społecznego. Z tego to względu *fair play* przyjmuje postać wartości uniwersalnej, ważnej we wszystkich dziedzinach życia i instytucjach społecznych. Takimi oto słowami przedstawiła ten problem uczennica kl. III (K.Z): „Zasada *fair play* nie obowiązuje wyłącznie w sporcie. Na co dzień powinniśmy zachowywać się odpowiednio w każdej sytuacji. Powinniśmy być również zobowiązani do uczciwości wobec innych. To, jak się zachowujemy wpływa na kształtowanie naszej osobowości. Jeżeli jednak spojrzymy oczami sportowców, trenerów i sędziów, czysta i uczciwa gra sprawia, że zawodnik staje się bardziej wiarygodny. Zasada *fair play* może również dotyczyć braku skorumpowania wśród najwyższych władz sportowych. Nieczysta gra, nieodpowiednie zachowanie, czy wręcz brutalne postępowanie wobec współzawodników powinno wykluczać takie osoby ze środowiska sportowego. Wszystkie instytucje państwowe, które na co dzień mają pomagać obywatelom, zazwyczaj nie postępują właściwie. Szczególnie im przydałoby się przyswojenie tej zasady”.

Nierzadko licealiści kojarzą *fair play* z możliwościami współpracy, równością szans, z normami etycznymi i kulturalnym zachowaniem. Zasada tworzy takie szanse – uznają licealiści – ale codzienność ją ogranicza. „Życie uczy”, że nie zawsze warto iść prostą, uczciwą drogą i liczyć się z innymi ludźmi, z ich problemami. Młodzież postrzega i ukazuje liczne sytuacje z codziennego życia, które zaprzeczają jakoby „czysta gra” oplącała się w życiu. Mimo to, że młodzi ludzie widzą niewłaściwe postępowanie dorosłych, wiedzą o nieprzestrzeganiu i łamaniu przepisów, zasad, to jednak nie akceptują takich postaw. Opinię w tej kwestii wyraża, m.in. wypowiedź ucznia klasy III (A.G): „*Fair play* – uczciwa gra, często kojarzona z tematyką sportową. Odnosi się ona do zachowań, które nie naruszają przyjętych norm etycznych, regulaminów, zasad kulturalnego zachowania, równej, uczciwej współpracy. W dzisiejszym świecie doświadczamy wielu zachowań sprzecznych z ogólnie rozumianą zasadą *fair play*. Dążenie do awansu, zwycięstwa, wykonania odpowiedniego zadania na czas mobilizuje człowieka do wysiłku psychicznego i fizycznego w celu jego pozytywnego wypełnienia. Jednakże, nie każdemu to wystarcza, wiele osób lubi „pójść na łatwiznę”, korzystając z różnego rodzaju pomocy w bardziej lub mniej etyczny sposób. Takie zachowania są popularyzowane zwłaszcza wśród młodych ludzi, wmawiane są im cuda za owe środki pomagające, ułatwiające uzupełnianie danych zadań. Oficjalne instytucje i środowiska starają się osłodzić to zjawisko poprzez promocję, reklamy, apele z różnym skutkiem. Należy jednak pamiętać, iż życie zgodne z zasadą *fair play* jest powodem do dumy,

samo dowartościowuje osobę, wyróżnia ją z tłumu, daje dużą satysfakcję - „jestem lepszy od innych, potrafię poradzić sobie sam, nie potrzebuję pomocy”.

W licznych wypowiedziach licealistów przewija się wątek egoizmu. Uczniowie postrzegają egoizm „na każdym kroku”. Pociuszającym dla zwolenników zasady *fair play* jest fakt, iż właśnie w tej zasadzie widzą uczniowie szansę na eliminowanie egoizmu, tolerancję i wyrównywanie szans. Wyraża to m.in. wypowiedź ucznia klasy II (M.Cz): „W codziennym życiu rzadko spotykam się z pojęciem *fair play*. Większość osób ma na uwadze jedynie własne korzyści, a nie innych osób. Dąży do zaspokojenia własnych potrzeb. Nie zważa na problemy innych, chcąc samemu uzyskać jak najlepsze wyniki. Uważam, że więcej osób powinno stosować się do tej zasady, ponieważ umożliwiałoby to uzyskanie równych szans wśród naszego otoczenia. Należy mieć na uwadze nie jedynie własne zyski, ale też powinienem patrzeć na swoich przeciwników, gdyż każda ze stron powinna mieć równe szanse do osiągnięcia celu”.

Konstatacje

Niniejsze opracowanie obejmuje teoretyczną analizę sportu jako zjawiska społecznego wraz z jego różnymi przejawami i uwarunkowaniami, a nade wszystko z jego funkcjami socjalizacyjnymi i wychowawczymi. Olimpizm jest traktowany w pracy przede wszystkim z punktu widzenia jego wartości społeczno-wychowawczych. Olimpizm jest bowiem symbolem harmonii psychofizycznej. Tym samym rodzi on nadzieję na tworzenie sprzyjających warunków zapewniających uczniowi wszechstronny rozwój, a ten jest przecież nadrzędnym celem edukacyjnym.

Zarówno analiza teoretyczna literatury przedmiotu, jak też wyniki badań empirycznych pozwalają na traktowanie olimpizmu jako koncepcji pedagogicznej, stanowi ona wielowarstwową strukturę celów społeczno-wychowawczych. Dlatego w praktyce pedagogicznej olimpizm może być celem i źródłem wartości, zaś sport środkiem w procesie dydaktyczno-wychowawczym, zwłaszcza dla szkół realizujących treści edukacji olimpijskiej. Wprowadzenie treści olimpijskich do szkół oraz poznawanie struktur edukacyjnych, powstających pod wpływem sportu, olimpizmu i łączącej je zasady *fair play* tworzy szansę na wychowanie w duchu równości i tolerancji. Tworzy także podstawy do wypracowania sposobów, form i środków realizacji.

Wśród form organizacyjnych pierwszeństwo zyskują takie, które odchodzą od systemu klasowo-lekcyjnego i zmiuszają w kierunku edukacji zintegrowanej. Taka forma organizacyjna procesu edukacyjnego sprzyja dokonywaniu przez ucznia wielostronnej analizy problemów z wykorzystaniem wiedzy z różnych dziedzin. Tym samym przyczynia się

do integrowania osobowości wychowanka, a w konsekwencji tworzy w jego umyśle obraz świata globalnego. Do najbardziej przydatnych form zaliczyć należy: zawody sportowe łączone z konkursami wiedzy z różnych dziedzin życia, spartakiady szkolne, rodzinne, lokalne, igrzyska olimpijskie z pełnym rytuałem, wszelkiego rodzaju konkursy, plebiscyty i quizy.

Przez edukację olimpijską szkoła może zwiększyć skuteczność pedagogicznego oddziaływania na dzieci i młodzież, na nauczycieli i rodziców, integrując w ten sposób środowisko.

Doceniając ogromne zmiany cywilizacyjne we współczesnym świecie oraz ich dynamikę, można przyjąć, iż olimpizm ma coraz większe szanse uznania i utrwalania swego znaczenia w społeczeństwie. Wynika to choćby z faktu, iż olimpizm może przyczyniać się do dalszego pokojowego współistnienia narodów, integracji europejskiej i budowania świata globalnego.

Uznanie przez wychowanków *fair play* jako ważnej zasady sportu czyni z niej doniosły, przystępny i atrakcyjny dla młodzieży środek wychowania. Uznanie w procesie wychowania komponentów *fair play*: zdrowia, odpowiedzialności, przestrzegania przepisów, równości szans, sprzyja tworzeniu środowiska wychowawczego, rozwojowi pozytywnych postaw moralnych oraz wychowaniu w równości i tolerancji. W obszarze tym rysują się niżej wymienione konstatacje:

1. Wykorzystanie zasady *fair play* w edukacji jest szansą na zachowanie czystości w sporcie i wysokiego poziomu moralnego ludzi w nim funkcjonujących, może nadawać kierunek wykorzystania widowiska sportowego do kształtowania postaw szlachetnego współzawodnictwa nie tylko na płycie stadionu, ale także na trybunach, przed stadionem, a także w tych wydarzeniach, których granic nie wyznacza sport.
2. Wartości tkwiące w zasadzie *fair play* sytuują się wysoko w hierarchii wartości moralnych. Dlatego ta zasada może stanowić ich źródło, może tym samym wpływać na wizerunek współczesnego świata przez stawanie się zjawiskiem nie tylko powinnościowym, ale i realnym.
3. Zasada *fair play* wpisuje się doskonale w nadrzędne cele wychowania współczesnego: wolność, godność, odpowiedzialność, globalizacja.
4. Promocja zasady *fair play* rodzi szansę na podwyższanie skuteczności wychowawczej, a tę będzie można osiągnąć przez wprowadzenie i promowanie zasady *fair play* w systemie dydaktyczno-wychowawczym szkół oraz we wszystkich przejawach życia społecznego, w tym także osób dorosłych.

Przedstawione treści mają charakter wybiórczy, mogą stanowić inspirację dla nauczycieli wychowania fizycznego oraz przesłanki do wprowadzania systematycznego zbioru zadań w zakresie edukacji olimpijskiej.

Literatura proponowana (wybrane pozycje)

1. Biliński B. *Olimpizm Pierre de Coubertina i Antyk. Analogie, paralele i dysharmonie*, Almanach III PAOI, PKOI, Spółka Wydawnicza Heliodor, Warszawa 1989/90
2. Biliński B. *Olimpizm Pierre de Coubertina*, Almanach PAOI, PKOI, Spółka Wydawnicza Heliodor, Warszawa 1989/90
3. Biliński B. *Olimpizm Pierre de Coubertina i Antyk. Metamorfozy i transformacje antycznych wzorów*, Almanach IV PAOI, PKOI, Spółka Wydawnicza Heliodor, Warszawa 1991/92
4. Bocheński J. M. *Sto zabobonów. Krótki filozoficzny słownik zabobonów*, Kraków 1992
5. Bronikowski M. *Anglosaskie inspiracje pedagogiczne barona Pierre de Coubertina w jego poszukiwaniach możliwości reformy w systemów edukacyjnych we Francji*, „Kultura Fizyczna” 7-8/2000
6. Caille A. *O pojęciu fair play*, „Sport Wyczynowy” 7/1994
7. Coubertin P. *Filozoficzne podstawy nowożytnego olimpizmu*, przekł. G. Młodzikowski Almanach II PKOI, Warszawa 1987/1988
8. Coubertin P. *Edukacyjna rola Olimpiad*, tłum. A. Sulisz, „Kultura Fizyczna” 9-10/1992
9. Coubertin P. *Przemówienia. Pisma różne i listy*, opr. G. Młodzikowski przy współpracy K. Hądzela, PTNKF, Warszawa 1994
10. Denek K. *Wartości i cele edukacji szkolnej*, Wyd. Edytor, Poznań-Toruń 1994
11. Denek K. *Uniwersalne wartości edukacji szkolnej*, [w:] *Dziecko w świetle rodziny. Szkice o wychowaniu*, red. B. Dymara, Kraków 1998
12. Folkierska A. *Typy wartości, ich miejsce i funkcjonowanie w kulturze* [w:] *Młodzi a wartości*, red. H. Świda, WSiP, Warszawa 1979
13. Grupe O. *Olympismus und Olympische Frziehung. Abschied von einer großen Idee*, [w:] Grupe O. (Hrsg.) *Olympischer Sport – Rückblick und Perspektiven*, Hofmann-Verlag, Schorndorf 1997
14. Guskowska M. *Przysposobienie społeczne młodzieży ze szkół mistrzostwa sportowego*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 3/1996
15. Hądzela K. (red) *Igrzyska olimpijskie na przełomie wieków*, PKOI, Warszawa 2009
16. Kloska G. *Pojęcie, teoria i badania wartości w naukach społecznych*, Warszawa 1982

17. Kłoskowska A. *Socjologia kultury*, Warszawa 1981
18. Kosiewicz J. *Narodziny myśli Coubertinowskiej*, Almanach IV PAOI, PKOI, Agencja Reklamowo-Wydawnicza Di-Ma, Warszawa 1991/92
19. Kosiewicz J. *Fair play jako postulat praktyczny przedmiot badań*, „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne” 4/1999
20. Kowalczyk S. *Człowiek w myśli współczesnej. Filozofia współczesna o człowieku*, Warszawa 1990
21. Krawczyk Z. *Dwa oblicza olimpizmu, ideologia i utopia*, Almanach PAOI, PKOI, Warszawa 1988/90
22. Krawczyk Z. *Oblicza sportu*, AWF, Warszawa 1990
23. Książek W., Radziwiłł A., Dobrzyńska J., Szymanderska W., Kowalczyk K., Mieszkowska D., Krypa J., Maciejewska H. *O reformie programowej, kształcenie blokowe*, MEN, Biblioteka Reformy nr 8, Warszawa 1999
24. Lipiec J. *Kalokagatia. Szkice z filozofii sportu*. PWN, Warszawa-Kraków 1984
25. Lipiec J. *Logos i etos polskiego olimpizmu*, Wyd. Naukowe Fall, Kraków 1993
26. Lipiec J. *Sport, olimpizm, wartości*, Wyd. Naukowe Fall, Kraków 1993
27. Lipiec J. *Filozofia czystej gry [w:] Fair play – Sport – Edukacja*, oprac. i red. Z. Żukowska, R. Żukowski, Europejski Kongres Fair Play II Generalne Zgromadzenie Europejskiego Stowarzyszenia Fair Play, Warszaw 1996
28. Lipiec J. *Filozofia olimpizmu*, PWS Sprint, Warszawa 1999
29. Lipiec J. *Pożegnanie z Olimpią*, Fall, Kraków 2007
30. Lipoński W. *Celtycka geneza brytyjskiego fair play [w:] Fair Play-Sport-Edukacja*, red. Z. Żukowska, PTNKF, Estrella Sp.z o.o., Warszawa 1996
31. Lis F., Olszański T., Grzegorzczak S. *1896 Ateny-1996 Atlanta. Wiek Igrzysk*. PWS Sprint, Warszawa 1997
32. Łobocki M. *Wychowanie moralne w zarysie*, „Impuls”, Kraków 2002
33. *Manifest o fair play*, tłum. J. Piewcewicz, „Kultura Fizyczna” 5/1977
34. Maszczak T. *Fair play w edukacji*, „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne” 1/1997
35. Maszczak T. *Fair play jako obszar edukacji dzieci i młodzieży*, „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne” 12/2001
36. Młodzikowski G. *20 olimpiad ery nowożytnej*, Wyd. „Sport i Turystyka”, Warszawa 1973
37. Młodzikowski G. *Olimpizm Piere de Coubertina*, Almanach PAOI, PKOI, Warszawa 1987/1988

38. Nowocień J. *Sport i olimpizm w systemie dydaktyczno-wychowawczym szkoły*, AWF Warszawa 2001
39. Nowocień J. *Olimpizm i fair play jako źródło wartości w nowoczesnym procesie edukacji* [w:]: *Futurologia pedagogiczna. Niekonwencjonalne sposoby rozwiązywania konwencjonalnych problemów w edukacji*, pod red. E. Gawęł-Luty, M. Szczepańskiej, Pomorska Akademia Pedagogiczna w Słupsku, Słupsk 2005
40. Nowocień J. *Wychowanie-sport-olimpizm*, „Lider” 12/2009
41. Nowocień J. *Ramowa oferta programowa – w zakresie edukacji olimpijskiej*, [w:] „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne”, nr 8/2010
42. Nowocień J. *Zasada fair play źródłem wartości moralnych w wychowaniu poprzez sport* [w:]: *Fair play w sporcie i olimpizmie. Szansa czy utopia*, (red.) Z. Zukowska, R. Żukowski, Warszawa 2010
43. Nowocień J. (red.) *Sport i olimpizm w systemie dydaktyczno-wychowawczym współczesnej szkoły*, AWF Warszawa 2001
44. Nowocień J. (red.) *Spoleczno-edukacyjne oblicza olimpizmu. Ruch olimpijski iniepełnosprawni sportowcy*, t. I. AWF, PKOl, Warszawa 2006
45. Nowocień J. (red.) *Spoleczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu. Wychowanie patriotyczne przez sport*. t. 1. AWF, PKOl, Fundacja „Centrum Edukacji Olimpijskiej”, Warszawa 2007
46. Nowocień J. (red.) *Spoleczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu. Wychowanie fizyczne i sport dzieci wiejskich i w małych miastach*, t. I. AWF, PKOl, Fundacja „Centrum Edukacji Olimpijskiej”, Warszawa 2008
47. Nowocień J. (red.) *Spoleczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu. Sprawność fizyczna dzieci i młodzieży*, t. I. AWF, PKOl, Fundacja „Centrum Edukacji Olimpijskiej”, Warszawa 2009
48. Nowocień J., Chełmecki J. (red.) *Spoleczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu. Aktywność fizyczna dzieci, młodzieży i dorosłych na przełomie XX i XXI wieku*, AWF Warszawa, PKOl, PAOl, Fundacja „Centrum Edukacji Olimpijskiej”. Warszawa 2010
49. Ossowska M. *Ethos rycerski i jego odmiany*, PWN, Warszawa 1973
50. Pawłucki A. *Wychowanie jako kulturowa rzeczywistość. Na przykładzie wychowania do wartości ciała*, AWF Gdańsk 1992
51. Pawłucki A. *Rozważania o wychowaniu wykład z teorii wychowania fizycznego*, AWF Gdańsk 1994

52. Polakiewicz S. *Igrzyska VIII Olimpiady Paryż 1924 oraz dzieje olimpiizmu w zarysie*. ZN im. Ossolińskich, Lwów-Warszawa-Kraków 1926
53. Przysłuska-Fischer A., Misiura B. *Etyczne aspekty sportu*, AWF Warszawa 1993
54. Puczyński W. *Olimpiizm w świadomości polskiego społeczeństwa*. Almanach PAOI, PKOI, Warszawa 1989/90
55. Reczek W. *Idea i praktyka współczesnego olimpiizmu*. „Almanach” PAOI, PKOI, Warszawa 1986
56. Reczek W. *Olimpijskie wyznania*, Agencja „Przegląd Sportowy”, Warszawa 1994
57. Sekuła-Kwaśniewicz H. *Przeobrażenia współczesnego sportu a ciągłość idei olimpiizmu* [w:] *Logos i etos polskiego olimpiizmu*, red. J. Lipiec, Wyd. Naukowe Fall, Kraków 1994
58. Siegień-Matyjewicz A. J. *Tolerancja* [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku* (red.) T. Pilch, t. VI, „Żak”, Warszawa 2007
59. Szymański M. J. *Młodzież wobec wartości*, Instytut Badań Pedagogicznych, Warszawa 1998
60. Śliwak J. *Osobowość altruistyczna. Osobowościowe korelaty altruizmu. Psychologiczne badania empiryczne*, RW KUL, Lublin 2001
61. Umiastowska D. *Styl życia, wiedza o olimpizmie i sprawność fizyczna szczecińskich uczniów*, Wyd. Naukowe i Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1999
62. Umiastowska D. *Wykorzystanie zasady fair play jako wartości wychowawczej w szkolnym wychowaniu fizycznym* [w:] *Společno-edukacyjne oblicza olimpiizmu. Ruch olimpijski i niepełnosprawni sportowcy*, (red) J. Nowocień, AWF, PAOI, Warszawa 2006
63. Wołoszyn S. *Olimpiizm i wychowanie*, Almanach PAOI, PKOI, Warszawa 1989/90
64. Zuchora K. *Powinności trenera-wychowawcy wobec olimpiizmu*, Almanach PAOI, PKOI, Warszawa 1989/90
65. Zuchora K. *Edukacja olimpijska w szkole. Najwyższa wartość*. „Kultura Fizyczna” 3-4/1993
66. Zuchora K. *Olimpiizm-communio persona rum* [w:] *Olimpiizm. Mity a rzeczywistość*, Almanach VI PAOI, PKOI, Spółka Wydawnicza Heliodor, Warszawa 1995/96
67. Zuchora K. *Edukacja olimpijska ku wspólnym wartościom*, Fundacja „Centrum Edukacji Olimpijskiej”, Spółka Wydawnicza Heliodor, Warszawa 2006
68. Zuchora K. *Nauczyciel i wartości z filozofii kultury fizycznej i pedagogiki sportu*, AWF Warszawa, Spółka Wydawnicza Heliodor, Warszawa 2009

69. Zuchora K. *Nauczyciel i wartości z filozofii kultury fizycznej i pedagogiki sportu*, AWF Warszawa, Spółka Wydawnicza Heliodor, Warszawa 2009
70. Żukowscy Z i R. *Wychowawcze funkcje idei fair play w sporcie dzieci i młodzieży* [w:] *Fair play – Sport – Edukacja*, PTNKF, Estrella Sp. z o. o., Warszawa 1996
71. Żukowska Z. *Wartości wychowawcze sportu* [w:] *Teoria sportu*, (red.) T. Ulatowski, UKFiT, Warszawa 1992
72. Żukowska Z. *Klub Fair Play Polskiego Komitetu Olimpijskiego*, PKOl, Warszawa 2009
73. Żukowska Z., Żukowski R. (red.) *Edukacja olimpijska w reformującej się szkole*, AWF Warszawa, Klub Fair Play PKOl, Warszawa 2000
74. Żukowska Z., Żukowski R. (red.) *Zdrowie i sport w edukacji globalnej*, AWF Warszawa, Klub Fair Play PKOl, Warszawa 2002
75. Żukowska Z., Żukowski R. (red.) *Fair play w europejskiej kulturze i edukacji*, PKOl, Klub Fair Play, Warszawa 2004
76. Żukowski R. *Fair play najwyższą wartością olimpizmu. Założenia a rzeczywistość* [w:] *Logos i etos polskiego olimpizmu* (red.) J. Lipiec, Kraków 1994
77. *90 lat na olimpijskim szlaku*, PKOl, Warszawa 2009